

Prof. dr. Gazmend SHPUZA (Tiranë)

GAZETA “POPULLI”, ORGAN I KOMITETIT TË KOSOVËS, ZËDHËNËSE AUTENTIKE DHE PARAROJË E LËVIZJES KOMBËTARE MBARËSHQIPTARE E VITEVE 1919-1920

Sa herë që përkujtojmë organizatën atdhetare e revolucionare mbarrëshqiptare Komiteti “Mbrotjtja Kombëtare e Kosovës” nuk mund të mos bëjmë fjalë edhe për organin e saj sa patriotik, po aq dhe demokratik, gazetën “Populli”, e cila doli në Shkodër gjatë viteve 1919-1920. Para se të trajtohen pikëpamjet realiste, largpamëse dhe të përparuara të artikulujve të saj, e shohim të nevojshme që më parë të sqarohen më mirë marrëdhë-niet e këtij organi me Komitetin e Kosovës.

Mendimi aq i përhapur se kjo gazetë ka qenë njëkohësisht organ i Komitetit të Kosovës dhe i organizatës ilegale “Krahu kombëtar”, ose e quajtur ndryshe “Partia nacionale”, nuk ka arritur deri më tashti, përveç ndonjë pohimi memorialistik, të provohet¹.

¹ S. Vllamasi, *Ballafaqime politike në Shqipëri 1897-1942* (kujtime dhe vlerësime historike), përgatitur për botim dhe ilustruar me fotografi nga M. Verli, Sh.B. “Neraida”, Tiranë, 2000, f.156. Autori pretendon se me ndryshimin e situatës organizata “Krahu kombëtar” u shfaq me emrin “Komiteti i Kosovës”, i cili, nën kryesinë e Hoxha Kadri Prishtinës, vazhdoi aktivitetin.

Me pushtimin e qytetit të Shkodrës nga malazezët në qershor të vitit 1915, pjesa më e madhe e atdhetarëve shqiptarë nga vise të ndryshme, të përqendruar aty, u internuan nga pushtuesit ose mundën të iknin nëpër vende të tjera, disa në vende të huaja. Si rrjedhim, “Krahu kombëtar”, siç pohohet edhe në dokumentet që ndodhen në fondin e Komitetit, kishte pushuar së vepruari që në këtë kohë.

Nëse organizata “Krahu kombëtar” do të kishte vijuar veprimtarinë e vet legalisht, futja e saj nën emërtimin e një organizate irredentiste, siç ishte Komteti “MKK”, do ta kishte komprometuar keqas pozitën e saj para autoriteteve ndërkombëtare të Shkodrës, të vendosura aty nën komandën e francezëve proserbë. E kundërta do të ishte më e pranueshme.

Aktivizimi i atdhetarëve të veçantë nga vise të tjera në radhët e Komitetit të Kosovës dhe qenia e një publicisti atdhetar e përparimtar me përvojë revolucionare dhe publicistike si Sali Nivica në krye të redaksisë së gazetës “Populli”, nuk provon dot ende se ai përfaqësonte aty “Krahun kombëtar”, i cili tashmë nuk ekzistonte as në letër. Për t’u theksuar është fakti që Saliu, që në numrin e parë të “Popullit”, të viteve 1919-1920, pasi përkujton me nderim bashkëpunëtorin e tij të ngushtë, Muço Qullin, botuesin e gazetës “Populli”, që doli në Vlorë e në Shkodër në vitet 1914-1915, bën të qartë se gazeta e re me të mëparshmen, posë titullit, nuk kishte dhe nuk do të kishte asnjë lidhje tjetër². Fjala nuk është për vijën politike atdhetare të këtyre gazetave sepse në këtë pikë, në të vërtetë, ato janë vijim i njëra-tjetrës. Gjithësesi, ky pohim i Sali Nivicës, edhe pse “Populli” i parë nuk ka qenë organ i ndonjë organizate politike, nuk duhet të jetë i rastit.

Çështja qëndron në atë që “Populli” i viteve 1919-1920 nuk është më rezultat i nismës së njërit ose të tjetrit gazetar atdhetar. Prapa tij tashmë qëndronte një organizatë me karakter kombëtar mbarëshqiptar.

Shkrimet kryesore në emër të Këshillit Qendror të Komitetit “MKK”, sipas nenit 2 të rregullores së brendshme të kësaj

² “Populli”, Shkodër, 18 janar 1919.

organizate, duhej t'i shkruante pikërisht kryetari me sekretarin, qoftë edhe me ndihmën e ndonjë anëtari tjetër të tij, nëse do të ishte e nevojshme³. Në rastet kur Komiteti botoi, me gjithë censurën paraprahe, artikuj që nuk u pëlqyen autoriteteve ushtarake franceze në Shkodër, siç qenë dy artikujt kushtuar ngjarjeve të Korçës në kohën e largimit të trupave frënge prej andej, ata nuk morën masa ndaj kryeredaktorit të gazetës. Për këtë veprim autoritetet e huaja ndëshkuan, madje, rreptë pikërisht Komitetin e Kosovës, duke dëbuar nga qyteti i Shkodrës sekretarin e tij, Bedri Pejën.

Në kushtet e mungesës së një qendre të vetme drejtuese të Lëvizjes Kombëtare Shqiptare, shoqëritë atdhetare jashtë vendit, Komiteti "MKK" si dhe organet e tyre të shtypit, që dilnin kryesisht jashtë, ndjenin nevojën të flisnin, sidomos përpara opinionit publik ndërkombëtar, në emër të mbarë lëvizjes kombëtare të organizuar e, madje, edhe në emër të një partie kombëtare shqiptare të njësuar. Qëndrime të tilla taktike, të diktuar nga synime kryekëput propagandistike, nuk provojnë qenien në fakt të një qendre të njësuar organizative mbarëshqiptare tashti dhe më vonë.

Megjithë këto dobësi dhe mangësi të Lëvizjes Kombëtare Shqiptare të kohës në fushën organizative, Komiteti "MKK" nuk veprroi si një organizatë lokale ndërkrahinore, siç mund të duket në pamje të parë nga emri i saj. Gjithë veprimtarinë e vet ajo e zhvilloi në hullinë e lëvizjes atdhetare mbarëshqiptare. Synimet e veta të mirëfillta politike që i takonin perspektivës së çështjes kosovare, e cila lindi me vendimet e Londrës më 1913, çka përputhej me emërtimin e vet, Komiteti ia nënshtroi pa asnjë mëdyshje interesave themelorë të atdheut dhe mbarë kombit shqiptar. Si i tillë Komiteti i Kosovës përfaqësonte një repart të organizuar e të përparuar të lëvizjes sonë kombëtare brenda vendit. Në këto hulli ai luajti një rol shumë të rëndësishëm në organizimin e zhvillimin e lëvizjes nacionalçlirimtare antiimperialiste të viteve 1918-1920 në shkallë kombëtare, në momentet vendimtare për fatet e atdheut dhe të kombit tonë. Komiteti si i

³ E. Skëndi, *Hoxha Kadriu* (Kadri Prishtina), Prishtinë, 1992.

tillë mbeti organizata e vetme politike atdhetare brenda vendit për gati dy vjet⁴. “Lidhja Kombëtare” që kishte filluar veprimtarinë më parë në Shkodër dhe kishte krijuar lidhje dhe me atdhetarë të tjerë jashtë vendit, nuk arriti, me gjithë emrin gjithëpërfshirës që mbante, të luante atë rol të cilin e luajti Komiteti i Kosovës, pavarësisht nga emri ndërkrashinor që i kishte vënë vetes në funksion të synimeve strategjike të tij. Komiteti “MKK” u pasua nga organizatat homologe Komiteti “Mbrojtja Kombëtare” e Përmetit vetëm më 3 prill 1920 dhe, pas afro një viti e gjysmë, nga Komiteti “Mbrojtja Kombëtare” e Vlorës⁵. Emërtimi i tyre flet qartë për prirjen e përhapjes së një forme të tillë organizimi në mbarë vendin, shembullin e së cilës e kishte dhënë pikërisht Komiteti i Kosovës. Por kjo prirje nuk arriti të përgjithësohet dhe të unifikohet.

Pikëpamjet e qëndrimet e gazetës “Populli” përputhen plotësisht me pikëpamjet e shprehura e qëndrimet e mbajtura në dokumentet programore dhe kryesore të Komitetit të Kosovës, me përjashtim, kuptohet, të rezervave që duheshin mbajtur në shtyp për arsye taktike⁶. Edhe kjo është një dëshmi tjetër që provon se “Populli” ishte organ i Komitetit të Kosovës. Duke qenë organ i një organizate me karakter kombëtar mbarëshqiptar, edhe gazeta në fjalë ruajti deri në fund po atë karakter. Duke vlerësuar punën e saj “tepër të rëndësishme e të çmueshme” edhe vetë Këshilli i Përgjithshëm i Komitetit të Kosovës e quante “Popullin”, me të drejtë, “organ i nacionalizmit shqiptar”. Dhe i tillë ai mbeti deri në fund jo vetëm përsa i takon përmbajtjes së shkrimeve të publikuara në të, por,

⁴ *Lufta e popullit shqiptar për çlirimin kombëtar 1918-1920* (Përmbledhje dokumentesh), vëll. I, Tiranë, 1975, f.181, 368, 481; *Po aty*, vëll. II, Tiranë, 1976, f.188, 191, 271. Më 26 prill 1919 ndeshemi në një organizatë të emëruar Komiteti Kombëtar i Korçës, e cila më pas nuk luan asnjë rol. Më 7 shtator 1919 shfaqet Shoqëria “Mbrojtja shkollore” e Mesaplikut dhe më 3 dhjetor 1919 ndeshet Shoqëria “Vëllazëria” e Gjirokastrës.

⁵ *Po aty*, vëll. II, f.324.

⁶ G. Shpuza, *Pikëpamjet politike e shoqërore të gazetës “Populli” (1919-1920)*, në: “Studime historike”, nr. 1, 1970, f.175-196; Z. Shtylla, *Rreth krijimit e veprimtarisë së Komitetit “Mbrojtja Kombëtare e Kosovës” në vitet 1918-1920*, në: “Studime historike”, nr. 3, 1986, f.97-116; K. Prifti-Z. Shtylla, *Komiteti “Mbrojtja Kombëtare e Kosovës” dhe veprimtaria e tij për çlirimin dhe unitetin kombëtar*, në: “Studime historike”, nr. 4, 1988, f.137-150.

mund të thuhet, edhe për shkak të rrezes së ndikimit të tij brenda vendit, me gjithë vështirësitë në të cilat ndeshej në këtë drejtim.

Besohet se të gjitha arsyetimet e mësipërme nuk na lejojnë tash e mbrapa të vijojmë të pranojmë hamendjet e shprehura para 40 e ca vjetësh, të përsëritura të paverifikuara deri më sot, që prapa gazetës “Populli”, veç Komitetit të Kosovës, qëndronte edhe një “krah” apo një “parti kombëtare”⁷.

Është merita e atdhetarëve revolucionarë e të vendosur brenda dhe jashtë vendit, të grumbulluar rreth Komitetit të Kosovës dhe organit të tij “Populli”, të cilët edhe pse nuk arriti të krijohej një parti kombëtare, mundën të paraqiteshin të bashkuar para opinionit të brendshëm dhe sidomos atij të jashtëm. Të njësuar, përgjithësisht, në rrafsh ideologjik e politik, ata arritën të kapërcenin kufizimet që manifestonin në rrafsh organizativ jo vetëm brenda vendit, por dhe jashtë tij, forcat e reja politike të shoqërisë shqiptare të kohës.

Vija politike e atdhetarëve revolucionarë mbizotëroi në mendimin politik shoqëror të viteve 1918-1920. Zëdhënëse e fuqishme e tyre u bë gazeta “Populli”, e cila ishte ndër organet e pakta që dilnin në atë kohë, sidomos brenda vendit. Organet e tjera patën jetë të shkurtër. Në këto rrethana orientimi i drejtë i botuesve të gazetës “Populli” në përputhje me programin e Komitetit të Kosovës mori një rëndësi të veçantë. Në këtë këndvështrim u shprehën botuesit e gazetës për fatin e Shqipërisë, për rrugët e shpëtimit të saj, për sqarimin e situatës ndërkombëtare, për qëndrimin ndaj Konferencës së Paqes, ndaj Fuqive të Mëdha, ndaj armiqve të shumtë të kombit tonë etj⁸.

Formimi i Komitetit “MKK” dhe dalja e gazetës “Populli” erdhën në kohën e duhur në përgjigje të detyrave themelore që kishin dalë para Lëvizjes Kombëtare Shqiptare në mbarim të Luftës së Parë Botërore.

Dalja e gazetës, ashtu sikurse dhe formimi i Komitetit, ndodhi në një kohë kur vendi ynë po kalonte momente tejet të vështira dhe vendimtare për fatet e veta. E ardhmja e tij, pavarësia,

⁷ *Historia e Shqipërisë*, vëll. III, Tiranë, 1965, f. 458.

⁸ G. Shpuza, *artikull i përmendur*.

sovrانيتeti dhe tërësia tokësore ishin vënë në pikëpyetje nga planet e Fuqive të Mëdha dhe synimet aneksioniste të shteteve fqinje. Koha nuk priste. Ajo kërkonte mobilizimin e forcave të të gjithë shqiptarëve për t'u bërë ballë rreziqeve që i kanoseshin kombit shqiptar.

Detyrat e mirëfillta për mbrojtjen kombëtare të Kosovës kjo organizatë dhe organi i saj i pa në kuadër të gjendjes dhe të problemit të shtetit amë, të lidhura ngushtë me problemet e mbarë kombit.

Detyrat kryesore që i vuri vetes Komiteti i Kosovës në “Programin themeltar”⁹ të tij, u përcaktuan drejtë dhe u shprehën qartë e me vendosmëri nga gazeta “Populli”. Ato u parashtruan në mënyrë të përshkallëzuar në përputhje me rëndësinë dhe urgjencën që diktonte zhvillimi i ngjarjeve të brendshme dhe, sidomos, i atyre të jashtme. Konkretisht, Komiteti shpallte: “Me i dalë zot vetësundimit (pavarësisë-G.Sh.) e tanësisë tokësore të Shqipnisë, me përdorë çdo mjet për me librue (çliruar-G.Sh.) Kosovën e Dibrën e çdo vend ku flitet shqip e me i bashkue nën sundim të Shqipnisë së lirë”, ndërsa “në politikë të brendshme me i dalë zot përparimit e bashkimit kombëtar...”¹⁰.

Gazeta në luftën për çlirim e bashkim kombëtar përçoi optimizmin që e karakterizonte Komitetin, të cilën e mbështeti me besim të plotë në forcat e popullit të vet, që “para çdo rreziku asht mësue me besue që Atdheu ka me shpëtue vetëm e vetëm nëpër vullnesë e fuqi të kombit”. Prandaj nëpër faqet e gazetës jehonte në plan të parë thirrja “Me i dal zot me sa të na mërrin fuqia flamurit, vetqeverimit e lirisë së tokavet të Shqipnisë, si kah Gegnia, ashtu kah Tosknia”.

Gazeta “Populli” në zbatim të vendimeve të Komitetit luftoi për bashkimin, për mobilizimin dhe për organizimin e popullit shqiptar në luftën për shpëtimin e atdheut, për demaskimin e politikave antishqiptare dhe të demagogjisë së fuqive evropiane, në mënyrë të veçantë të politikës italiane e të monarkive shoviniste

⁹ K. Prifti-Z. Shtylla, *artikull i përmendur*, f.137-139.

¹⁰ *Po aty*.

ballkanike, për sigurimin jo vetëm të pavarësisë politike, por edhe të përparimit e të zhvillimit ekonomik të vendit etj.

Gazeta mbajti, në përgjithësi, një qëndrim shumë të drejtë ndaj problemeve më shqetësuese të kohës, duke i trajtuar ato me kompetencë, me zgjuarsiri dhe me kurajo. Tematika e saj ngërthente probleme kyçe, të cilat kishin të bënin me sendërtimin e synimeve të Lëvizjes Kombëtare Shqiptare, siç ishin: problemi i mundësisë së shpëtimit të Shqipërisë dhe rrugët e realizimit të kësaj detyre; përcaktimi i rrezikut kryesor midis disa rreziqeve që kishin pllakosur vendin tonë, njëkohësisht, dhe, në raport me to, edhe përcaktimi i drejtimit kryesor të luftës së popullit tonë; bashkimi, mobilizimi dhe organizimi i tij në këtë luftë; demaskimi i politikës imperialiste të Fuqive të Mëdha dhe i demagogjisë së tyre, në mënyrë të veçantë, demaskimi i politikës italiane dhe asaj të monarkive shoviniste; nevoja e sigurimit jo vetëm të pavarësisë politike, por edhe të asaj ekonomike të vendit, si edhe probleme të tjera.

Gazeta "Populli" vlerësoi drejt seriozitetin dhe delikatesën e momenteve nëpër të cilat po përshkohej çështja shqiptare e ngërthyer keqas në një ndërthurje tejet të ngatërruar kontradiktash ndërkombëtare: "Janë të mëdha e të çmueshme ditët e sotme e duhet që të dimë t'i njohim e t'i peshojmë se pak vonim e pak pritesë kush e din se çfarë pendimi kanë me na kushtue!"¹¹.

Përballë qëndrimit përgjithësisht kapitullant të krahut reaksionar, apo edhe të atij të moderuar, të forcave politike shqiptare të kohës, Komiteti i Kosovës dhe organi i tij "Populli", të mbështetur në traditat historike të popullit shqiptar, me optimizëm konsekuent deklarorin: "Shqipnia pa hall ka me u ba!"¹².

Gazeta "Populli" në kundërshtim me mendime mosbesuese shprehej se vendi i kishte elementët e duhur për të organizuar administratën e vet dhe se Shqipëria pas Luftës së Parë Botërore ishte, sipas saj, shumë më e përgatitur për një jetë shtetërore të pavarur sesa vendet e tjera ballkanike në kohën e formimit të shteteve të tyre.

¹¹ "Populli", nr. 7, 14 nëntor 1919. *A ka me u ba se kishte me u rregullue Shqipnia?*

¹² Po aty.

Përballë pikëpamjesh, të cilat koha i tregoi se ishin të gabuara, për të mos thënë dhe joatdhetare, gazeta "Populli" arrinte sërish në konkluzionin kategorik, optimist dhe revolucionar, se "Shqipnia ka me u vënë e duhet të vihet në rregull vetëm prej nesh; ... kjo punë ka me qenë e randë po shqiptarët do e barin... se kjo asht puna e jonë: se këtu e kështu asht pështimi ynë"¹³. Kjo ide përshkon të gjitha faqet e gazetës "Populli". Ajo kishte lindur dhe ishte ngulitur sigurisht jo aq lehtas te përfaqësuesit më të përparuar të Lëvizjes Kombëtare Shqiptare të kohës nën dritën e revolucionit kombëtar të viteve 1909-1912. Prandaj, sipas gazetës "Populli", Shqipëria lirinë dhe pavarësinë e vet ia detyronte vullnetit dhe gjakut të bijve të saj, të derdhur shekuj me rradhë¹⁴.

Gazeta "Populli" ngulte këmbë që për krijimin e Shqipërisë të mos mbështeteshin në fuqi të huaja, por në forcat e veta, se këto "sado të vogla e të pakta, ishin e vetmja forcë e *besueshme* e shqiptarëve"¹⁵. Ideja e mbështetjes në fuqinë kombëtare dhe koncepti popull nuk ishin për gazetën "Populli" gjëra të përgjithshme, pa formë dhe pa përmbajtje të caktuar. Prandaj botuesit e gazetës "Populli" nuk i mbështetnin shpresat për fitoren e çështjes shqiptare në persona të veçantë të dalë nga aristokracia, apo, aq më pak, në një njeri të vetëm "çfarë do me kenë randësia e madhnia e tij". Gazeta ngrihej me forcë kundër përfaqësuesve të rrymës esatiste, dhe grupimeve që mbështetnin individë të parisë, të cilët kujtonin ende që "Shqipnia asht një çiflik, se kombi duhet të jetë, pa borxh me kenë çifçi, e me ecë mbas qejfit të tyre"¹⁶.

Shpëtimin e atdheut bashkëpunëtorët e gazetës e shikonin vetëm në një lëvizje të bazuar në "themele demokratike, tue iu pështetë fuqisë sonë kombëtare, tui e adhurue popullin e tui e shtye atë me i besue vedit e kërkuj tjetër në kët dhe"¹⁷. "Me kritikue popullin", nënvizonte gazeta, nuk mund të jetë kurrësi shfaqje apo shenjë e patriotizmit. Përballë pikëpamjesh tërësisht

¹³ Po aty.

¹⁴ Po aty, nr. 27, 19 korrik 1919. *Rrotull organizimit kombëtar*.

¹⁵ Po aty, nr. 45, 12 dhjetor 1919.

¹⁶ Po aty, nr. 27.

¹⁷ Po aty, nr. 20, 25 prill 1919. *Drejt së nesërme*.

nihiliste, apo dhe qëndrimesh të rezervuara, gazeta lëshonte thirrjen që të punohej për t'i rritur popullit besimin te vetja, kurse intelektualëve shqiptarë u kërkonte që dijet dhe kulturën, të cilën e kishin fituar nëpër shkolla, ta vinin në shërbim të lëvizjes kombëtare¹⁸.

Gazeta "Populli", duke pasur besim në patriotizmin dhe shpirtin luftarak të masave popullore, në përgjithësi, qëndroi në pozita revolucionare e antiimperialiste dhe u tregua optimiste për fatet e atdheut.

Pas publikimit të Traktatit të Fshehtë të Londrës të 26 prillit 1915, shqiptarët u bënë të vetëdijshëm për gjendjen e vërtetë të gjërave dhe të fakteve duke mprehur vigjilencën e tyre. Ata panë se ç'fshihej prapa "miqve" dhe "mikeshave" të Shqipërisë, siç shprehej gazeta "Populli" në artikullin e titulluar qartë dhe me kurajo "Çfarë mikeshe ka pasë Shqipëria!..."¹⁹. Qarqet sunduese greke dhe ato serbe, sipas gazetës, nuk ishin në atë moment edhe "aq armiq", siç mendohej t'i paraqiste propoganda e imperialistëve italianë, për të argumentuar "bashkësinë e interesave" që ekzistonte, gjoja, aso kohe, midis Italisë dhe Shqipërisë. Në këto përfundime arrinte organi i shtypit të një organizate, e cila si synim final kishte çlirimin e tokave shqiptare të pushtuara nga shteti serbo-kroato-slloven i porsakrijuar në Versajë.

Duke pasur parasysh këtë situatë, gazeta "Populli" theksonte me forcë se shqiptarët "e mira dhe e liga" që mund t'i vinin e kishin "çerdhen në Vlonë"²⁰. Ky ishte një përfundim shumë i drejtë, i cili rridhte nga vetë kushtëzimet e Traktatit të Fshehtë të Londrës. Edhe në rastet kur rreziku grek a jugosllav për Korçën, Gjirokastrën a Shkodrën dhe për krahinat e verilindjes dilte në plan të parë, patriotët që shpalosnin pikëpamjet e tyre në gazetën "Populli" paralajmëronin të mos largohej vëmendja nga rreziku kryesor, i cili,

¹⁸ Po aty.

¹⁹ "Kah semestri i parë i vitit 1918 i përmenduni Lenin, krijuesi i Bolshevizmit, qiti një hap guximi tue botue traktatin e mshehtë që u nënshkrue në Londër 1915..., - vijonte artikulli në fjalë. - ... Pra hapi i Leninit vritte keq e telashi i Italisë nuk ish i paarësyeshëm. Këtu mund të kërkohet shkaku ma i pikatëm qi e shtyvi Italinë me shpallë të famshmin Proklamation në Gjinokastër". ("Populli", nr. 59, 4 maj 1919. Shih dhe nr. 17, 3 prill 1919. *Ne e Italia*.)

²⁰ "Populli", nr. 120, 25 prill 1919. *Në Vlorë*.

siç qartësonte “Populli”, vinte nga synimet grabitqare të imperializmit italian. Gazeta këmbëngulte “që çdo protestë shqiptare me një natyrë të tillë për pikë të nisuni duhet të ketë Vlonën...”²¹.

Edhe politika e qarqeve sunduese të Athinës ndaj Shqipërisë së Jugut, që ajo e quante “Çështje e Vorio-Epirit”, nuk mbeti jashtë vëmendjes së redaktorëve të gazetës “Populli”. Gjendja këtu po bëhej edhe më e rëndë, për shkak të mundësisë së bashkëpunimit midis imperializmit italian dhe qeveritarëve shovinistë grekë, gjë që edhe u konkretizua në marrëveshjen Titoni - Venizelos. Kjo po nxirrte më në pah të ashtuquajturën *miqësi* të qeverisë italiane ndaj vendit tonë. Pazarllëqet italo-greke për Shqipërinë e Jugut nuk mbetën pa u kuptuar e pa u marrë vesh në vend²².

Konferenca e Paqes, që zhvillohej në Paris në kohën kur botohej gazeta “Populli”, është e natyrshme se do të tërhiqte vëmendjen e saj në mënyrë të vazhdueshme. Në këtë Konferencë botuesit e gazetës, ashtu sikurse të gjitha rrethet e tjera patriotike të popullit tonë, kishin varur në fillim shpresa të mëdha. Dhe pikërisht për këtë arsye edhe zhgënjimet qenë edhe më të mëdha. Në artikullin “Andrat e popujve dhe Konferenca e Paqes”, shkruhej se zhvillimet e punimeve të saj dëshmonin se si e qysh “andrat e popujve për liri e drejtësi u zhdukën si shkrimi në akull”²³.

Qysh me formimin e tij, një vend shumë të rëndësishëm në veprimtarinë e Komitetit të Kosovës zuri lufta për t’i bashkuar me shtetin e lirë e sovran shqiptar, sipas parimit “një komb një shtet”, të gjitha tokat shqiptare që, si pasojë e traktateve të ndryshme të padrejta, kishin mbetur nën zgjedhën e monarkive fqinje. Për këtë qëllim Komiteti iu drejtua edhe Konferencës së Paqes në Paris, por kërkesa e tij për zbatimin e së drejtës së kombeve për vetëvendosje, megjithëse ishin shpallur me bujë “principet” uillsoniane të “autodeterminacionit”, nuk gjeti atje kurrfarë jehone.

²¹ Po aty, nr. 26, 11 korrik 1919. *Mbi lajmin e papritur*.

²² Po aty, nr. 34, 8 shtator 1919. *Katastrofa e Korçës*.

²³ Po aty, nr. 67, 8 qershor 1919, *Andrat e popujve e Konferenca e Paqës*; nr. 3, 29 janar 1919, *Ka ëndërrat në të vërtetë, Përfaqësuesit t’anë në Paris*; nr. 9, 21 shkurt 1919, *Kërkimet e Shqipnisë ndigjohen në Konferencën e Paqes*.

Në këtë vazhdë, bashkëpunëtorët e gazetës edhe kur u drejtoheshin me shpresë “principeve të Uillonit”, deklararin se më parë do të mbështeteshin në forcat e veta e pastaj në këto parime.

“Nji konferencë për çudë, nji pështjellim qi nuk po din e nuk po don me marrë fund: Vetëm emni i sajë, - shkruanin nëpër faqet e gazetës “Populli”, - flet për paqë; krejt puna po rriedhë me pregatitë nji shesh luftash e ngatrrësash të pakufishme”. Ky ishte një vlerësim realist e largpamës për vërtetimin e të cilit nuk u deshën më shumë se dy dhjetëvjeçarë për ta dëshmuar. Gazeta krijoi bindjen se “principet e lirisë, autodeterminationit, të shqimunit e imperializmit të shpalluna me aq bujë”, nuk ishin gjë tjetër veçse “prrralla e dokrra të hijëshme, andrra t’errta për t’pafuqishmit”²⁴.

Bashkëpunëtorët e gazetës “Populli” kanë gjithashtu meritën, se kanë arritur në një kuptim shumë të drejtë të shkaqeve thelbësore të kontradiktave të thella politike e diplomatike midis Fuqive të Mëdha të kohës dhe, në radhë të parë, të shkaqeve që shpunë në shpërthimin e Luftës së Parë Botërore që sapo kishte mbaruar. Gazeta “Populli” kishte arritur në konkluzionin se në bazë të këtyre kontradiktave, qëndronin interesat dhe kontradiktat ekonomike. Dhe ky nuk ishte një konkluzion i rastit²⁵.

Megjithë simpatinë që shprehet në gazetë për Rusinë sovjetike dhe Leninin (kur është fjala për botimin e traktateve të fshehta imperialiste dhe hovit që i dha Revolucioni i Tetorit lëvizjes nacionalçlirimtare të popujve të shtypur), redaktorët e saj shprehën edhe frikën për fatet e pronës private, e cila kërcënohej nga sistemi bolshevik.

Në faqet e gazetës luftohej jo vetëm mandati italian për vendin tonë, i cili do të shënonte copëtimin e plotë dhe fundin e shtetit shqiptar të pavarur, por ngrihej zëri edhe për një politikë ekonomike proteksioniste.

²⁴ Po aty.

²⁵ Po aty, *Ç’a na thotë liqeni i Shkodrës*; nr.59, 4 maj 1920, *Kriza ekonomike në Evropë*; nr.63, 20 maj 1920, *Salltaneti i Evropës*; nr.48, 4 janar 1920, *Një vend i mbytur prej banknotash*; nr.1, 18 janar 1919, *Për një qelli (odë) tregtare*; nr.60, 8 maj 1920, *Financat tona*.

Në dhjetor 1919 - janar 1920, Fuqitë e Mëdha fituese të Luftës së Parë Botërore, pa asnjë dallim midis tyre, dhanë vendimin për copëtimin e tokave shqiptare dhe vënien nën mandatin italian të shtetit të stërcunguar shqiptar.

Komiteti "MKK", i cili më përpara kishte hedhur parullën për organizimin dhe ripërtëritjen e Lidhjes së Prizrenit, si organin më të përshtatshëm për të mobilizuar vrullin patriotik e antiimperialist të masave popullore, tashti, pas vendimit të fundit të Fuqive të Mëdha për copëtimin e mëtejshëm, pothuajse të plotë, të Shqipërisë hodhi parullën "Atdheu në rrezik!".

Gazeta "Populli", duke shprehur bindjen, se "Shekulli qi po jetojmë na msovi në mes të tjerave një send: Të drejtat fitohen e nuk jepen", i bëri jehonë dhe mbështeti me të gjitha forcat luftën kundër imperialistëve italianë në Vlorë. Gazeta e shpjegon drejt arsyen e përqendrimit të vëmendjes, të energjiave dhe të forcave të të gjithë shqiptarëve në këtë kënd të atdheut. Ajo shkruan: "Vlona ka përba gjithmonë një pikë të nisunit prej rendit të parë ku u zhvillue dhe u përmbloodh krejt energjia e idealizmit tonë. Shqipëtarët luftuan e po luftojnë rreptësisht e pa pikë kursimi në Vlonë pse iu ka mbushë mendja ngultas qi fati i tyne lidhet me atë të Vlonës"²⁶.

Gazeta mbështeti me të gjitha forcat veprimtarinë e qeverisë së dalë nga Kongresi kombëtar i Lushnjës, veçanërisht qëndrimin e vendosur të elementëve demokratë, për zgjidhjen e çështjeve të ngutshme të ditës që qëndronin përpara shtetit të ri shqiptar. Prandaj në të gjeti jehonë veprimtaria energjike e Bajram Currit, të cilën e quan gjeneralizëm të ushtrisë shqiptare, në kohën e veprimeve për të shtypur lëvizjen tradhtare të esatistëve në Shqipërinë e Mesme, që donin të sillnin Esat Pashën në krye të shtetit shqiptar. Udhëheqësit e Komitetit të Kosovës, një pjesë

²⁶ Po aty, nr. 34, 8 shtator 1919 *Korça e Franca*; nr. 51, 27 janar 1920, *Atdheu në rrezik*; nr. 38, 27 tetor 1919, *Ç'asht senati?*; nr. 54, 13 mars 1920, *Edukationi politik*; nr. 71, 31 korrik 1920, *Vlona e Shkodra*; nr. 65, 31 maj 1920, *Situationi balkanik e Mburesa jonë Kombëtare*; nr. 74, 19 gusht 1920, *Ndëshkimi i tradhtisë*; nr. 8, 17 shkurt 1919, *Lidhnia e Kombeve*; nr. 177, 3 prill 1919, *Na e Italia*; nr. 3, 29 janar 1919, *Ndërgjegja kombëtare*; nr. 40, 7 nëntor 1919, *Shtypi jugosllav*; nr. 20, 24 prill 1919, *Drejt të nesërme*; nr. 31, 15 gusht 1919, *Die e sot*.

e mirë e të cilëve në periudhën pasardhëse u vunë në krye të lëvizjes demokratike shqiptare, duke i qëndruar besnikë vijës atdhetare dhe demokratike të ndjekur deri në atë kohë, kërkonin që të dënoheshin shkaktarët dhe organizatorët e vërtetë të kësaj lëvizjeje tradhtare, pavarësisht se çfarë “shkalle a shpije” i përkisnin. Duke parë listën e të dënuarve nga gjyqi politik i Tiranës, i cili shqyrtoi veprimtarinë tradhtare të esatistëve, gazeta shkruante se në të “nuk jena tue i pa hala organizatorët e vërtetë të lëvizjes tradhëtare. Besojmë se për së afërmi gjithkush ka me u bindë qi nuk kanë me kenë vetëm katundarët qi do t’i paguejnë gjynahet”²⁷.

Kështu, gazeta “Populli”, si shprehëse e ideve dhe e mendimeve të anëtarëve të Komitetit “MKK”, u bë një nga përfaqësueset më të denja të rrymës së vendosur patriotike të lëvizjes sonë kombëtare, me prirje të theksuara antiimperialiste dhe demokratike. Në ato ditë të vështira dhe vendimtare për fatet e Shqipërisë, ajo dha një kontribut të rëndësishëm për sqarimin e opinionit publik, për demaskimin e politikës antishqiptare të fuqive imperialiste dhe, në radhë të parë, të Italisë dhe të fuqive shoviniste fqinje, si dhe në demaskimin e veprimtarisë tradhtare e kapitullante të qeverisë së Durrësit dhe të gjithë kampit reaksionar që qëndronte mbrapa saj. Ajo kontribuoi në mobilizimin luftarak të popullit shqiptar për të kapërcyer të gjitha rreziqet që kishte përpara.

Duke pasur besim dhe duke u mbështetur në vrullin patriotik, në pjekurinë politike dhe në fuqinë e masave populllore, gazeta “Populli” përfaqësonte atë rrymë, e cila me veprimtarinë e vet

²⁷ Shih edhe “Populli”, nr. 22, 15 qershor 1919, *Për kuvendin*; nr. 3, 29 janar 1919, *Ndërgjegja kombëtare*; nr. 40, 7 nëntor 1919, *Shtypi jugosllav*; nr. 22, 15 qershor 1919, *Inteligjencia jonë*; nr. 10, 25 shkurt 1919, *A thua pse?*; nr. 14, 19 mars 1919, *Ka indipendenca në autonomi*; nr. 47, 1 janar 1920, *Kemi nevojë për qetësi*; nr. 46, 24 gusht 1919, *Organizimi i Gendermanisë shqiptare, nga Toska prej Durrësit*; nr. 47, 1 janar 1920, *Qeveria italiane kundra shqiptarëve*; nr. 29, 2 gusht 1919, *Mbi rrëzimin e Turhan Pashës*; nr. 17 mars 1919, *Ne e Italia*; nr. 50, 19 janar 1920, *Bashkimi i Gjirokastrës me qeverinë e Përkohshme*; nr. 33, 29 gusht 1919, *Një letër prej Parisi*; nr. 14, 19 mars 1919, *Ka indipendenca në autonomi*; nr. 40, 7 nëntor 1919, *Nji spjegim*; nr. 65, 31 maj 1920, *Situationi ballkanik e mburesa jonë Kombëtare*; nr. 58, 29 prill 1920, *Veto!...*; nr. 14, 12 janar 1919.

bëri të mundur mbledhjen dhe përfundimin me sukses të Kongresit të Lushnjës dhe fitoren e madhe në Luftën e Vlorës e më pas shmangien e intervencionistëve jugosllavë në Luftën e Dibrës dhe në Luftën e Koplikut. "Populli" qëndroi në pararojë të kësaj rryme.

Gazeta, si organ i Komitetit të Kosovës, dha një kontribut të rëndësishëm jo vetëm në organizimin e Kongresit të Lushnjës, por edhe në përkrahjen e mbështetjen e qeverisë kombëtare të dalë prej tij. Ajo u bëri thirrje lexuesve që të luftonin për zbatimin e vendimeve të këtij Kongresi. Siç del qartë, gazeta "Populli" detyrën për çlirimin e Kosovës e të tokave të tjera që ishin shkëputur padrejtësisht nga trugu i Shqipërisë, nuk e pa, çka vlen të ritheksohet, të veçuar nga lufta për sigurimin, në radhë të parë, të pavarësisë dhe të tërësisë territoriale të shtetit shqiptar. Madje, dhe më tej kjo luftë nuk do të shihej e veçuar nga përpjekjet këmbëngulëse për forcimin e demokratizimin e Shqipërisë së pavarur. Është fakt se anëtarët dhe aktivistët e Komitetit "MKK", të cilët përfaqësonte "Populli", qëndruan përkrah forcave demokratike kundër reaksionit çifligar vendës.

Gazeta "Populli" duhet konsideruar ndër organet më të shkëlqyera të publicistikës shqiptare dhe të mendimit politik shoqëror shqiptar jo vetëm të kohës së vet.

Koha që kalojmë ndryshon në shumë drejtime nga ajo që është pasqyruar ose është bërë objekt trajtesash publicistike e politike nëpër faqet e gazetës "Populli". Në botë, në kontinentin evropian dhe në gadishullin tonë të vogël vërehen zhvillime të reja të ndryshme nga ato të viteve të fundit të dekadës së parë të shekullit, i cili sapo mbaroi. Pavarësisht nga këto ndryshime, pa dashur të bëjmë përjasje mekanike në harkun kohor të këtyre afro nëntëdhjetë vjetëve, mund të thuhet pa e tepruar, se mendimi politik shoqëror shqiptar i asaj kohe qëndroi në lartësinë e detyrave që shtronte koha.

Në faqet e gazetës "Populli", më 1919 - 1920, u shpalosën mjaft mendime, vërtetësia e të cilëve u provua nga zhvillimi i ngjarjeve në vendin tonë në vitin 1920. Për më tepër, atëherë

janë hedhur e janë argumentuar edhe mendime të cilat e ruajnë aktualitetin e tyre edhe sot e kësaj dite.

Pikëpamjet e atëhershme të Komitetit "MKK", të pasqyruara në gazetën "Populli", janë aktuale dhe flasin edhe sot për popullin tonë për të çuar deri në fund zgjidhjen e çështjes kombëtare mbarëshqiptare, duke filluar me problemin e Kosovës.